

УДК 271.222:347.234(497.11)"1944/1948"
94(497.115)"1944/1948"

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina36-66072>

Оригинални научни рад

Душан М. БОЈКОВИЋ*

Институт за новију историју Србије, Београд

ОДУЗИМАЊЕ ПОКРЕТНЕ ИМОВИНЕ И ЗГРАДА У ПОСЕДУ МАНАСТИРА ВИСОКИ ДЕЧАНИ ТОКОМ ПРВИХ ГОДИНА ПОСЛЕ УСПОСТАВЉАЊА „НАРОДНИХ ВЛАСТИ” (1944–1948)**

Апстракт: У раду су, најпре, приказани главни токови војних дејстава на тлу Метохије у оквиру завршних операција за ослобођење јужних крајева Југославије током јесени 1944. Затим је представљен положај манастира Високи Дечани у првим годинама после окупације, при чему је посебно указано на праксу реквизиције и одузимања манастирске покретне имовине и манастирских зграда за потребе југословенске војске и нових југословенских власти. Рад је заснован на анализи необјављених архивских извора, похрањених у архиви манастира Високи Дечани и у Архиву Југославије, као и на релевантној литератури.

Кључне речи: Српска православна црква, Епархија рашко-призренска, манастир Високи Дечани, реквизиција, одузимање имовине.

КОСОВСКА ОПЕРАЦИЈА И ОСЛОБОЂЕЊЕ МЕТОХИЈЕ

Почетком јесени 1944. године, услед убрзаног повлачења немачке Групе армија „Е” из Грчке према северу и, с друге стране, продора јединица Црвене армије у саставу Трећег украјинског фронта из Румуније и Бугарске, остварени су услови за напредовање снага Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (НОВ и ПОЈ) према јужним крајевима југословенске државе. Најпре је ослобођен простор Македоније, док је средином октобра отпочела Косовска операција. Заједничким планом Главног штаба Народноослободилачке војске и партизанских одреда Србије и 2. бугарске армије предвиђен је продор према Косовској Митровици, Вучитрну, Приштини, Бујановцу и Урошевцу, уз истовремено наступање 3. и 5. бригаде Народноослободилачке војске Албаније (НОВА) из правца југа ка Призрену и Пећи. Присуство бугарских и албанских бораца на југословенском тлу имало је више политички него војни значај, с обзиром на

* ORCID 0009-0007-8175-3168, dsnbojkovic@gmail.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2026. години бр. 451-03-33/2026-03/200016 од 5. 2. 2026.

спољнополитичке амбиције и планове руководства Комунистичке партије Југославије (Kalvokorezi, Vint 1987: 389–392; Colić 1988: 266–271; Глишић, Миљанић 1994: 237–289; Petranović 1992: 642–650).

Насупрот очекивањима Врховног штаба НОВ и ПОЈ, здружено деловање југословенских, бугарских и албанских јединица није у значајној мери изменило ток и динамику кретања немачких снага. Трајно запоседање Метохије уследило је тек по одласку главнине немачке војске. Ђаковица је ослобођена 9. новембра, Пећ и Исток 17. новембра, а Призрен наредног дана (Hadri 1973: 375–386; Божовић, Вавић 1991: 460–477; Бојковић 2022: 26–27; Joksimović 1975: 67–107; Вукадиновић 2016: 206–220).

ОДУЗИМАЊЕ ПОКРЕТНЕ ИМОВИНЕ ОД МАНАСТИРА ВИСОКИ ДЕЧАНИ

У време борби на простору Метохије, током прве половине новембра 1944. године, у ширем окружењу Дечана деловале су снаге 1. косовскометохијске бригаде НОВ и ПОЈ и 3. бригаде НОВА,¹ настојећи да обезбеде стратешки значајне тачке у средишњем делу комуникације између Призрена и Пећи (Милковић 1991: 196–210, 228–249). Касно увече 5. новембра борбе су вођене под сâмим зидовима манастирског комплекса, унутар којег су се неколико сати раније утаборили Немци. Три дана доцније, после пораза немачке колоне која се повлачила према Ђаковици, Трећи батаљон 1. косовско-метохијске бригаде НОВ и ПОЈ запосео је манастир. У конаку манастира одржане су 12. и 15. новембра приредбе у част Октобарске револуције којима су присуствовали борци Првог и Трећег батаљона ове бригаде (Милковић 1991: 240–248).

Уз неодлучност и слабу обученост командног кадра унутар 1. косовскометохијске бригаде НОВ и ПОЈ, проблеми у њеном деловању током трајања борби око Високих Дечана исходили су из неповољних услова за исхрану бораца, с обзиром на то да је становништво околних села већином напустило свој домове, одневши са собом храну и стоку (Милковић 1991: 247). У таквим околностима питање снабдевања било је делом превазиђено одузимањем намирница из манастира Високи Дечани. Према допису настојатеља Царске лавре, архимандрита Теодосија,² упућеном Општинском Народном одбору (НО) у Дечанима, управа овог манастира је током прве половине новембра 1944. предала 3. бригади НОВА 200 кг пшеничног брашна, 2000 кг кукуруза, 2000 кг јабука, 1500 кг кромпира, 1200 главица купуса, 300 кг пасуља, 200 кг крушака, 80 кг сира, 60 кг ораха, 45 кг кајмака, 50 л вина, 40 л ракије, 15 оваца, два јунета и 15 комада ћебади за болеснике. Истовремено је 1. косовскометохијска бригада НОВ и ПОЈ из манастира преузела 2000 кг кромпира, 1000 кг кукуруза, 1000 кг пасуља, 200 кг купуса, 40 л ракије, 20 л вина, 30 кг соли, 25 кг сира, четири овце, четири свиње, једног вола, као и два казана

1 У том тренутку наведена бригада се налазила у саставу Друге ударне дивизије Народноослободилачке војске Албаније.

2 Архимандрит Теодосије био је настојатељ манастира Високи Дечани од 1940. до своје смрти 18. јула 1957. године (Нивьер 2007: 511; Косик 2000: 259).

запремине 150 л и 100 л. За потребе болнице у Тропоји из манастира су узети „сви лекови и инструменти који су се нашли у школској амбуланти”, затим 600 кг јабука, 100 кг крушака и две свиње.³

Одузимање манастирске имовине вршено је и после окончања борби против немачких снага на овом простору. У наведеном допису архимандрита Теодосија стоји како је до 23. фебруара 1945. Први батаљон 3. косовскометохијске бригаде НОВ и ПОЈ⁴ преузео 150 кг кромпира, 150 кг јабука, 50 л ракије, 40 л вина, 40 главица киселог купуса, једну свињу и једну писаћу машину.⁵ У истом периоду Команди места у Дечанима предато је 20 кг кромпира, болници у Пећи 60 кг јабука и 32 кг кафе, а Оперативном штабу НОВ и ПО Косова и Метохије 60 комада ћебади и један топ црног вуненог штофа.⁶ Преостали сточни фонд манастира Високи Дечани чинило је шест крава музара, један во, један бик, два јунета, 60 оваца, два овна, шест крмача, два нераста и два коња. По наређењу Команде пећког подручја извршен је 28. јануара 1945. године преглед наведене стоке, те је утврђено да она „не подлеже клању нити реквизицији за клање у овој години као прилодна и радна стока” и да се отуда мора „облигатно чувати ради заштите и унапређења сточарства и народне привреде”.⁷

Према сачуваној архиви Високих Дечана, одузимање имовине између октобра 1944. и фебруара 1945. године спроводиле су у првом реду југословенске војне власти, што је чињено по инерцији праксе коју су јединице партизанских и народноослободилачких снага примењивале током рата.⁸ Мада је у упутствима Врховног штаба НОВ и ПОЈ упућеним командама главних и оперативних штабова стајало да овом виду прехрањивања бораца треба „прилазити опрезно и реквизирати према правилној оцени и указаној потреби” (*Zbornik NOR* 1969: док. бр. 10), на терену су „поједини командири и команданти на своју руку” вршили „разне реквизиције и конфискације у позадини фронта”, уносећи „анархију у народну привреду” (*Zbornik NOR* 1981: док. бр. 154). У вези с тим је Министарство народне одбране 18. марта 1945. издало наредбу према којој војне власти нису смеле „вршити никакве реквизиције, конфискације, или ма каква одузимања разних добара за потребе оружаних снага непосредно од народа”, већ су се у том циљу морале „обраћати органима народне власти” (*Zbornik NOR* 1982: док. бр. 155).

3 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Општинском НО у Дечанима, 23. фебруар 1945.

4 Јединице 3. косовскометохијске бригаде налазиле су се у ширем рејону Ђаковице и Ораховца у периоду после 1. фебруара 1945, делујући против албанских одметника (*„Kosovsko-metohijske brigade”* 1972: 663).

5 Реч је о писаћој машини Remington Junior коју је Штаб Првог батаљона 3. косовскометохијске бригаде НОВ и ПОЈ преузео на реверс за сопствене потребе 17. фебруара 1945 (АМВД, Реверс Команде Штаба Првог батаљона III Косметске бригаде, 17. фебруар 1945).

6 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Општинском НО у Дечанима, 23. фебруар 1945.

7 АМВД, Уверење које је издао ветеринарски референт Михаило Кожин управи манастира Високи Дечани, 28. јануар 1945.

8 У Другом светском рату реквизиција је представљала један од четири начина за набавку неопходних намирница за исхрану бораца партизанских и народноослободилачких снага, уз прикупљање добровољних прилога, конфискацију имовине „народних непријатеља” и освајање ратног плена (Petranić 1992: 435).

Ипак, услед специфичних услова у којима су успостављани нови органи власти на простору Косова и Метохије, пре свега, везани за деловање југословенских снага безбедности у циљу сламања Дреничке побуне и пацификације читаве области,⁹ југословенска војска је и после окончања Другог светског рата спроводила одузимање имовине, упоредо са цивилним властима.

Пракса одузимања покретне имовине манастира Високи Дечани вршена је на два начина. У првом случају војне и цивилне власти спроводиле су реквизицију, издајући за одузету имовину реверсе на основу којих је манастирска управа могла потраживати новчану надокнаду. Други случај подразумевао је принудно отуђивање манастирских добара без икакве надокнаде, што је у архивским изворима неретко означено као конфискација. Ипак, реч је о простом одузимању имовине, с обзиром на то да се према Закону о конфискацији имовине и о извршењу конфискације од 9. јуна 1945. могла „конфисковати само имовина лица које је осуђено на казну конфискације” (чл. 4) (*Службени листи Демокрајске Федеративне Југославије*, 40/1945: 346), што није био случај са манастиром Високи Дечани.¹⁰ Доношење одлука о конфискацији налазило се у надлежности судова, мада су то испрва неретко чинили управни органи (Petranović 1969: 236).

Архивски извори показују да је одузимање манастирске покретне имовине вршено у неколико таласа током 1945. године. По наредби Команде пећког подручја од 5. маја 1945, управа манастира уступила је војним властима 12 „кревета федерних”, са исто толико јоргана, чаршава, јастука и душека испуњених вуном, затим четири стола, 60 тањира, 30 кашика, 30 виљушак и 12 ножева.¹¹ Истог месеца Месни НО у Дечанима издао је наређење услед којег је манастирска управа „била принуђена да закоље једну велику свињу од 200 кг и да месо и маст од ње разда сиротињи”. Истовремено је овај одбор од манастира одузео 18 свиња, од којих су две биле тежине 150 кг, једна 100 кг, док су остале тежиле око 20 кг, и потом их „поделио по своме нахођењу околним сељацима”.¹²

Два месеца касније, крајем јула 1945. године, Месни НО у Дечанима је „повео иницијативу да се у манастирској шуми реже око 60 кубика кестенове и борове шуме”, уз образложење да је „сеча потребна ради добијања грађе за мостове”.¹³ У изјави забележеној 1. августа у канцеларији Шумарског одељења Обласног Народноослободилачког одбора (НОО) Косова и Метохије у Призрену, јеромонах

9 Масовна албанска побуна избила је у зиму 1944. године, непосредно по повлачењу немачких снага из јужних крајева Југославије, захватајући у већој или мањој мери готово читав простор Косова и Метохије. Почетком фебруара 1945. на наведеном подручју уведена је Војна управа, док је у циљу сламања отпора албанских одметника ангажовано нешто мање од 40.000 припадника југословенских безбедносних снага (Божовић, Вавић 1991: 481–553; Видачић 1990: 24–58; Џелетовић Иванов 2000: 245–372; Ђаковић 1984: 231–263; Тасић 2021: 92–105; Бојковић 2022: 23–67, 219–222; Димитријевић 2002: 49–60; Дрљевић 1986: 179–200; Вукадиновић 2019: 291–307; Бојковић 2016: 226–242).

10 О појму конфискације и њеном спровођењу у Југославији видети: Кркљуш 2002: 563–582.

11 АМВД, Денеша Среског НО у Ђаковици упућена Општинском НО у Дечанима, 5. мај 1945.

12 АМВД, Допис управе манастира Високи Дечани упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, [са. децембар 1946. – јануар 1947].

13 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Општинском НО у Призрену, 28. јул 1945.

Антоније навео је како су представници месних народних власти из Дечана са радницима „упали [...] у манастирску шуму [...] и отпочели сечу шуме”. Обрађујући се тим поводом надлежним властима, манастирска управа указивала је на то да се у наведеној шуми налази санаторијум, једина установа те врсте „на целом Косову и Метохији, који служи болесним људима за поправку здравља”, те да отуда „исту шуму треба заштитити и из здравствених разлога болесника”.¹⁴

Крајем новембра 1945. године артиљеријска бригада 24. српске дивизије Југословенске армије (ЈА)¹⁵ приликом преласка из Призрена у Пећ „понела је 9 камиона робе из манастира”, у којима је било „кревета, столова, столица, фотеља, клупа, ђачких клупа, табли ђачких, трпезаријских столова, кухињског и трпезаријског посуђа”. Односећи наведену имовину, војници су, како наводи архимандрит Теодосије, скидали и „сијалице, прекидаче, фасунге”, док су поштеђене остале једино калуђерске собе. Извештавајући о томе Епархијски управни одбор Епархије рашко-призренске, настојатељ Царске лавре нагласио је да манастирска управа у овом и у претходним случајевима одузимања имовине није добила „никаких писмених наређења и потврда”, те да уколико су војне власти издале какву потврду, „она [је била] тако написана, да не можете њу нигде искористити”. Нешто мање од месец дана касније, у другој половини децембра, из манастира су однете „обе радионице”, најпре „дрвотишлерска, а затим и ковачка”, те је братство остало „без икаквог алата”.¹⁶

Упућујући овим поводом жалбе надлежним властима, манастирска управа указивала је на помоћ коју је братство манастира пружало југословенским и албанским борцима у редовима народноослободилачке војске, као и рањеницима у болници у Тропоји.¹⁷ Истовремено је захтевано да се бесправно одузета имовина врати манастиру. Тако је крајем 1945. од Команде 24. српске дивизије ЈА у Призрену тражено „да подмири своје рачуне” за 339 л вина, 59 л ракије, 22 л љуте ракије, 130 л млека и 71 кг сира одузетих између 8. маја и 21. јуна исте године.¹⁸ Архимандрит Теодосије писао је Епархијском управном одбору како су недуго затим представници власти дошли у манастир „једног вечера и извршили претрес да нас заплаше [...] да не би[смо] ми много причали”.¹⁹ У истом допису настојатељ Царске лавре истакао је како су сачуване једино „ствари [...] три собе калуђерске које нису дирнуте”, док је „остало све отишло на *йошреду најаћене* војске [истакнуто у оригиналу – Д. Б.]”.²⁰

14 АМВД, Допис управе манастира Високи Дечани упућен Општинском НО у Дечанима, 28. јул 1945; Изјава јеромонаха Антонија дата у канцеларији Шумарског одељења Обласног НОО Косова и Метохије у Призрену, 1. август 1945.

15 Југословенска армија настала је 1. марта 1945. на основама Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (*Zbornik NOR* 1982: dok. br. 137).

16 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Епархијском управним одбору Епархије рашко-призренске, 23. децембар 1945.

17 АМВД, Допис Лавре Високих Дечана упућен Општинском НО у Дечанима, 23. фебруар 1945.

18 АМВД, Допис управе манастира Високи Дечани упућен Команди 24. дивизије ЈА у Призрену, 24. децембар 1945.

19 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Епархијском управним одбору Епархије рашко-призренске, 23. децембар 1945.

20 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Епархијском управним одбору Епархије рашко-призренске, 23. децембар 1945.

Одузимање покретне имовине манастира Високи Дечани вршено је и током 1946, па и касније, мада у знатно мањем обиму.²¹

Извршни народни одбор Аутономне Косовско-метохијске Области донео је 21. октобра 1946. године решење о образовању комисије „за преглед рада над имовином” одузетом од манастира Високи Дечани после октобра 1944, коју су чинили Али Даут, помоћник инструктора контролне комисије Обласног НОО Косова и Метохије, затим Илија Ристић, чиновник финансијског одељења овог Одбора, и Вељко Вукотић, чиновник среског НО у Ђаковици. Комисија је имала овлашћење „да предузима све потребне мере и радње које се буду поставиле у интересу што правилнијег извршења овог задатка и уклањања сметњи које би се појавиле при томе”.²²

Архимандрит Теодосије извештавао је почетком 1947. године Епархијски управни одбор како су чланови наведене комисије „с времена на време слали [...] налоге” на основу којих је манастирска управа „била принуђена” да преда укупно 200 л ракије, 100 л вина, 350 кг јабука, 100 кг ораха и одређену количину других пољопривредних производа. За ове производе власти су издале реверсе који су, међутим, одузети најпре привремено, а потом трајно.²³ Сачувани архивски извори сведоче о томе да су у спорадичним случајевима реверси, признанице и други документи војних и цивилних власти о одузетој манастирској имовини привремено одузимани у судском поступку ради утврђивања кривице за неовлашћено отуђивање наведених добара.²⁴

Према речима архимандрита Теодосија, до почетка 1948. мањи део покретне имовине враћен је манастиру, те је братство осетило извесну „олакшицу”, иако су враћене углавном оне „ствари које нису [...] разнесене јер нису за употребу. [...] Што се тиче ћебади, чаршава, кревета, столица, ормана, алата пољопривредног [...] као и друге ситне приватне [и] ђачке личне ствари”, власти су све то предале „пукој сиротињи од које [се] ни тражити не може”, јер ако би ишта и било враћено „оно више за употребу није”.²⁵

ОДУЗИМАЊЕ ЗГРАДА У ПОСЕДУ МАНАСТИРА ВИСОКИ ДЕЧАНИ

Свети архијерејски Синод СПЦ упорно је слао представке Земаљској комисији за верске послове НР Србије како у вези са одузимањем покретне црквене имовине, тако и поводом узурпације парохијских домова и других црквених и манастирских зграда за потребе војске, милиције, месних, среских и окружних народних одбора, школа, домова за ученике и болница (Радић 2002: 209). Према подацима Синода,

21 АМВД, Признаница издата управи манастира Високи Дечани, 26. фебруар 1947.

22 АМВД, Решење Извршног народног одбора Аутономне Косовско-метохијске Области, 21. октобар 1946.

23 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, [са. децембар 1946. – јануар 1947].

24 АМВД, Допис помоћника јавног тужиоца Аутономне Косовско-метохијске Области у Пећи Василија Баталовића упућен управи манастира Високи Дечани, 21. јануар 1947.

25 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 10. фебруар 1948.

до почетка 1947. на овај начин одузете су две црквене зграде у Македонији, затим пет у Црној Гори, 18 у Хрватској, 22 у Босни и Херцеговини и 142 у Србији.²⁶

У првим месецима после ослобођења у јесен 1944. године, зграда у поседу манастира Високи Дечани заузимала је по потреби југословенска војска, пратећи устаљену праксу деловања војних јединица у ратним условима. Манастирску воденицу у Злокућанима, коју је у време окупације држао „реакционар Марко Љаскић”, преузела је крајем новембра 1944. команда овог места „за сврхе Н.О.В.Ј.” Нешто касније, иста команда допустила је манастирској управи коришћење наведене воденице, „с тим да је манастир добровољно дао два камена да се искоришћавају” за потребе југословенске војске.²⁷ Током пролећа 1945. управу над наведеном воденицом преузео је Месни НО у Злокућанима.²⁸

У октобру исте године народне власти у Истоку заузеле су „две [манастирске] воденице од скупно 4 витла”, недалеко од манастира Гориоч,²⁹ које су претходно издаване под закуп.³⁰ „Од тога времена”, како стоји у једном допису настојатеља Царске лавре, „овај манастир нема никаквих прихода од воденица у Истоку”.³¹ Управи Високих Дечана није било познато да ли је одузимање наведених воденица имало значај трајне одлуке, те да ли ће земљиште на којем се оне налазе бити обухваћено најављеном аграрном реформом, „пошто [...] о томе нико ништа није доставио до знања”.³² Средином јула 1946. Месни НО у Истоку „заказао је јавни збор аграрних интересената [...] у коме је донета [...] одлука да две воденице дечанске [...] потпадају под аграрну реформу [и] као такве мора[ју] се одузети” од манастира.³³ Наведена одлука ослањала се на одредбе Закона о аграрној реформи и колонизацији, усвојеног 23. августа 1945, којим је предвиђено да се у случају експропријације имовине цркава, манастира и верских установа земљиште одузима „у целини [...] са свима зградама и постројењима на њој и са целокупним живим и мртвим пољопривредним инвентаром, без икакве одштете власницима” (чл. 4, ст. 1) (*Службени лист Демокрайске Федеративне Југославије* 64/1945: 621).

Манастирска управа, међутим, није имала сазнања о одлукама збора источних аграрних интересената из јула 1946. године, те је годину дана касније упутила допис Среском НО интересујући се „шта је и како стоји ствар са манастирске две воденице које се налазе у Истоку а које су привремено одузете од манастира”.

26 АЈ, 114–1–9, Представка Светог архијерејског Синода СПЦ упућена Земаљској комисији за верске послове.

27 АМВД, Решење Команде места у Злокућанима упућен Месном НО у Злокућанима, 26. новембар 1944.

28 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 9. јул 1946.

29 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Финансијском одсеку Пореског одељења при Среском НО у Истоку, 4. август 1946.

30 АМВД, признанице о наплати прве рате за закуп воденица у Истоку издате Хајдину Осману и Имеру Зенуну, [са. јануар 1945].

31 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Финансијском одсеку Пореског одељења при Среском НО у Истоку, 4. август 1946.

32 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 9. јул 1946.

33 АМВД, Допис Месног НО у Истоку упућен Среском НО у Истоку, 16. децембар 1947.

Истовремено је назначено да ће се манастир у истом смислу обратити Обласном НОО Косова и Метохије уколико изостане одговор среских власти.³⁴ Средином децембра 1947. манастирска управа обавештена је о томе да Месни НО у Истоку „управља са те две воденице”.³⁵

На манастирском имању у Великој Хочи су, према речима архимандрита Теодосија, „причињене многе штете од [тренутка] самога ослобођења”. Манастирски конак најпре је заузела југословенска војска, док је нешто касније „омладина” порушила зид између две собе „да би добила већи простор за забаву”. Конак је потом преузела земљорадничка задруга, што је према сазнањима манастирске управе учињено „на своју руку”. У вези с тим је архимандрит Теодосије крајем новембра 1947. тражио од Месног НО у Дечанима да се „земљорадничка задруга потпуно исели из ман.[астирског] конака како би ман.[астир] тамо могао да правилно развија своју економију”, као и то да се поправе оштећени прозори, врата и срушени зид у конаку.³⁶ Одузимање манастирског конака стајало је у супротности са одлуком Министарства аграрне реформе и колонизације из пролећа 1946. којом је предвиђено да ће манастирске зграде намењене „за пријем и смештај гостију [...] и даље служити за јавне сврхе”, те да се „неће [...] делити аграрним интересентима”.³⁷

Од манастира је одузета и већина зграда у сâмом манастирском комплексу. До средине 1946. Обласни НОО Косова и Метохије заузео је „све зграде у манастирском кругу, сем четири калуђерске собе, кујне, шпајза и трпезарије”. За потребе „дечјег опоравилишта” пренамењени су „Царски конак и Призренски конак” и заузети „разни магацини, пекара, трпезарија и велика кујна”. За смештај насељеничких породица заузети су „Милошев конак, конак за послугу” и горњи спрат конака архимандрита Леонтија, док је доњи спрат одузет за потребе санаторијума. Управи манастира остављен је „стан настојатеља са 3 одељења и још 4 собе за братију манастирску, три магацина, подрум, једна соба за богомољце и мала кухиња”. Осим тога, према речима архимандрита Теодосија, месне власти у Дечанима држале су „затворене и запечаћене два магацина у којима се налази остатак конфискованих ствари од манастира”.³⁸ Свети архијерејски синод безуспешно је упућивао представке Верској комисији Народне Републике Србије с молбом „да се црквене зграде заузеле од стране војних и других државних власти, испразне и врате цркви на употребу”.³⁹

До пролећа 1948. године под непосредном управом манастира Високи Дечани преостале су манастирска црква са капелом, затим капела у Призрену, манастир

34 АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Среском НО у Истоку, 28. новембар 1947.

35 АМВД, Допис Месног НО у Истоку упућен Среском НО у Истоку, 16. децембар 1947.

36 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Месном НО у Дечанима, 28. новембар 1947.

37 АМВД, Допис Епархијског управног одбора упућен свим архијерејским намесницима и управама манастира у Епархији, 24. јун 1946.

38 АМВД, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен епископу Владимиру, 29. јул 1946; Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 30. новембар 1946.

39 АМВД, Допис Епархије рашко-призренске упућен свим архијерејским намесницима и управама манастира у Епархији, 5. јул 1946.

Гориоч,⁴⁰ као и „по један дућан са кућом” у Призрену и у Пећи који су издавани под закуп.⁴¹ Од укупно пет „великих зграда” у сâмом дворишту манастира четири су одузете за потребе „дечјег опоравилишта”. Две манастирске зграде у Великој Хочи одузеле су народне власти у Ораховцу. Манастирски млин у Дечанима, пре-намењен за потребе месне поште и Омладинског дома,⁴² као и манастирске воденице у Црнобрегу и Истинићу, били су под управом Месног НО у Дечанима, а манастирска воденица у Злокућанима под управом НО у овом месту. Сем тога, две манастирске куће, у Пећи и Ђаковици, биле су „заузете сиротињом”, као и две двоспратне куће у Истоку које је одузео Срески НО у Истоку према одлуци усвојеној на јавном збору аграрних интересената 14. јула 1946. године. Исти одбор одузео је манастиру две воденице у Истоку.⁴³

Према речима архимандрита Теодосија, од свих наведених зграда које су одузеле народне власти манастир није убирао никаквих прихода, нити је имао икаквих користи од својих парцела у Сјеници, Нишу и Ђаковици с обзиром на то да су зграде које су на њима постојале биле порушене.⁴⁴ Епархијски управни одбор упућивао је манастирску управу на то да од народних власти потражује новчану накнаду на име кирије за све заузете зграде, истичући како она не сме бити „сасвим мала и штетна по интересе манастира”.⁴⁵ Архивски извори показују да су представке црквених представника у вези са наведеним проблемима остале без очекиваног одговора.

* * *

Положај СЦП у годинама после окупације уверавао је управу манастира Високи Дечани у то да их нове југословенске власти „сматрају као капиталисте”.⁴⁶ Верска политика државног руководства исходила је у првом реду из програмских

40 Манастир Гориоч био је метох манастира Високи Дечани. Јеромонаха Никодима, вршиоца дужности управника манастира Гориоч, убили су Албанци 25. фебруара 1943 (Стојковић 2019: 315).

41 АМВА, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана упућен Финансијском одељењу при Среском НО у Ђаковици, 31. јануар 1948; Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 16. април 1948. На име кирије за издавање дућана у Призрену у периоду од маја 1945. до јануара 1947. манастирска управа примила је 2600 динара, док је на име „станарства” у току 1947. манастир остварио 5000 динара прихода (АМВА, Допис Епархијског управног одбора Епархије рашко-призренске упућен управи манастира Високи Дечани, 29. новембар 1946; Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана упућен Финансијском одељењу при Среском НО у Ђаковици, 31. јануар 1948).

42 АМВА, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен епископу Владимиру, 29. јул 1946.

43 АМВА, Допис Месног НО у Истоку упућен Среском НО у Истоку, 16. децембар 1947; Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана упућен Финансијском одељењу при Среском НО у Ђаковици, 31. јануар 1948; Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Епархијском управном одбору Епархије рашко-призренске, 16. април 1948.

44 АМВА, Допис настојатеља Царске лавре Високих Дечана архимандрита Теодосија упућен Финансијском одељењу при Среском НО у Ђаковици, 31. јануар 1948.

45 АМВА, Допис Епархијског управног одбора упућен управи манастира Високи Дечани, 31. јул 1947.

46 АМВА, Допис Епархијског управног одбора упућен управи манастира Високи Дечани, 31. јул 1947.

начела Комунистичке партије Југославије, утврђених током међуратног периода и у значајној мери ослоњених на совјетско искуство.⁴⁷ Мада су крајем Другог светског рата и у првим послератним месецима комунисти званично заузели толерантан однос према свим верским заједницама у земљи, не желећи да политиком прогона отуђе значајан део становништва од нових „народних власти” у процесу свеобухватног преобликовања југословенског друштва, убрзо је постало јасно да државно руководство настоји да се „утицај вера [...] ограничи” и сведе „само на уско верске циљеве и задатке”.⁴⁸ У представкама Светог архијерејског синода указивано је на то да се народноослободилачки одбори мешају у црквено-општинске ствари,⁴⁹ да одбијају да издају дозволу за промену личних имена у случајевима промене вероисповести или монашења,⁵⁰ те да месне власти својевољно узурпирају црквену имовину (Радић 2002: 204). Званична обележја СПЦ, попут грба и заставе, нове власти виделе су као симболе „претходног режима”.⁵¹ Узајамном неповерењу током прве половине 1945. године доприносило је и спомињање имена краља Александра II Карађорђевића у молитвама на богослужењима у духу традиционалног опредељења СПЦ за монархију, као и одбијање Светог архијерејског синода да се одреди према Народноослободилачком покрету (Радић 2002: 170–172). Свеукупно опадање привредне, културне и политичке моћи СПЦ додатно је појачано после усвајања Закона о аграрној реформи и колонизацији у августу 1945. године, којим је у целости промењена основа поседа над земљом.⁵²

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архива манастира Високи Дечани (АМВД), [несрећена грађа]
 Архив Југославије (АЈ)
 фонд 50, Председништво владе ФНРЈ
 фонд 144, Савезна комисија за верска питања

47 О идеолошким основама односа југословенске државе према верским заједницама после Другог светског рата, више: Радић 2002: 108–118, 124–138.

48 АЈ, 50–89–188, Реферат Васе Чубриловића „Аграрна реформа на црквеним земљама у Југославији”, [са. октобар 1945], 2–3.

49 АМВД, Допис Председништва Министарског савета ФНРЈ упућен Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. мај 1945, 1.

50 Повереништво унутрашњих послова Националног комитета ослобођења Југославије је расписима од 15. и 29. јануара 1945. забранило промену имена и презимена без претходне дозволе надлежног месног народног одбора како би онемогућило прикривање идентитета ратних злочинаца и колаборациониста (Радић 2002: 172).

51 АМВД, Допис Епархије рашко-призренске упућен свим архијерејским намесницима и управама манастира у Епархији, 27. јун 1946.

52 До Другог светског рата у поседу манастира Високи Дечани налазило се близу 850 ха земље, углавном под шумом (Ђурић 2006: 211), од чега је после аграрне реформе преотало 30 ха шуме, затим 27 ха пољопривредних парцела и 3 ха земљишта под манастирским зградама (АМВД, Допис управе Царске лавре Високих Дечана упућен Месном НО у Дечанима, 25. фебруар 1948). Више од пола века касније, Комисија за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама, формирана 2004. у циљу доношења законских оквира за реституцију црквене имовине, утврдила је да је манастиру Високи Дечани у годинама после Другог светског рата одузето укупно 727.99 ха земље (Вукођански 2013: 202).

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Зборник НОР 1969: *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа*, том I, књ. 19. Београд: Војноисторијски институт.
- Zbornik NOR 1981: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том II, књ. 14. Београд: Војноисторијски институт.
- Zbornik NOR 1982: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том II, књ. 15. Београд: Војноисторијски институт.

ЛИТЕРАТУРА

- Божовић, Вавић 1991: Бранислав Божовић, Милорад Вавић. *Сурова времена на Косову и Метихији. Квислинзи и колаборација у Другом светском рату*. Београд: ИСИ.
- Бојковић 2016: Душан Бојковић. „Сузбијање оружане побуне балиста на Косову и Метохији током зиме 1944/1945. године”. *Косово и Метохија у Другом светском рату – седам деценија касније*. Ур. Владан Виријевић и Далибор Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 225–245.
- Бојковић 2022: Душан Бојковић. *Албанско њињање и стварање социјалистичке Југославије 1945*. Београд: Фондација Александар Невски, ИПП Принцип.
- Видачић 1990: Рајко Видачић. *Обрачуни са балистима 1944–1952*. Београд: Стручна књига.
- Вукадиновић: 2016: Игор Ђ. Вукадиновић. „Ослобођење Косова и Метохије 1944. године”. *Косово и Метохија у Другом светском рату – седам деценија касније*. Ур. Владан Виријевић и Далибор Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 205–224.
- Вукадиновић 2019: Игор Ђ. Вукадиновић. „Устанак Шабана Полуже у Дреници 1945. године”. *Башићина*, св. 49, 291–310.
- Вукоњански 2013: Игор Вукоњански. „Правни статус посела црква и манастира на Косову и Метохији после Другог светског рата”. *Башићина*, св. 35, 187–204.
- Глишић, Миљанић 1994: Венцеслав Глишић, Гојко Миљанић. *Руководјење Народноослободилачком борбом у Србији 1941–1945*. Београд: ИСИ.
- Димитријевић 2002: Бојан Димитријевић. „Шиптарски оружани изазов комунистичким властима у Југославији 1945–1950”. *Историја 20. века*, год. X, бр. 2, 49–60.
- Дрљевић 1986: Саво Дрљевић. „Контрареволуција на Косову и Метохији – завођење војне управе фебруара 1945. године”. *Историјски записи*, год. 39, бр. 4, 179–200.
- Ђаковић 1984: Спасоје Ђаковић. *Sukobi na Kosovu*. Београд: Narodna knjiga.
- Ђурић 2006: Вељко Ђ. Ђурић. „О аграрној реформи 1941–1946. на имањима манастира Српске православне цркве у Аутономној Косовско-метохијској области”. *Башићина*, св. 21, 201–212.
- Џелетовић Иванов 2000: Павле Џелетовић Иванов. *Балистички покрет 1939–1952. Масовност, сарадња са италијанским и немачким окупаторима и злочини над Србима*. Београд: Архив Србије.
- Joksimović 1975: Sekula Joksimović. „Oslobođenje Kosova (oktobar–novembar 1944)”. *Војноисторијски гласник*. год. XXVI, br. 1, 67–107.
- Kalvokorezi, Vint 1987: Piter Kalvokorezi, Gaj Vint. *Totalni rat*. Београд: Rad.
- Косик 2000: Виктор Иванович Косик. *Русская Церковь в Югославии (20-40-е гг. XX века)*. Москва: Православный Свято-Тихоновский богословский институт.
- „Kosovsko-metohijske brigade” 1972: „Kosovsko-metohijske brigade”. *Vojna enciklopedija*, књ. 4. Београд: Војноиздавачки завод, 661–663.
- Кркљуш 2002: Љубомирка Кркљуш. *Правна историја српског народа*. Нови Сад: Прометеј.
- Милаковић 1991: Милутин Милаковић. *Прва косовско-метохијска бригада*. Београд: ВИНЦ.
- Нивьер 2007: Антуан Нивьер. *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели в русской эмиграции в Западной и Центральной Европе 1920–1995. Биографический справочник*. Москва: Русский путь; Париж: YMCA-Press.

- Petranović 1969: Branko Petranović. *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*. Beograd: ISI.
- Petranović 1992: Branko Petranović. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: VINC.
- Радић 2002: Радмила Радић. *Држава и верске заједнице 1945–1970*, књ. I. Београд: ИНИС.
- Стојковић 2019: Бобан Д. Стојковић. „Прилог Голготи свештенства Рашко-призренске епархије током Другог светског рата”. *Башићина*, св. 49, 311–319.
- Тасић 2021: Димитар Тасић. *Корпус народне одбране Југославије (КХОЈ) 1944–1953*. Београд: ИНИС.
- Hadri 1973: Ali Hadri. *Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945*. Priština: Zavod za istoriju Kosova.
- Colić 1988: Mladenko Colić. *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu 1941–1945*. Beograd: Vojnoistorijski institut.

ПЕРИОДИКА

- „Закон о аграрној реформи и колонизацији” 1945: *Службени лист Демократске Федеративне Југославије*, 64/1945.
- „Закон о конфискацији имовине и о извршењу конфискације” 1945: *Службени лист Демократске Федеративне Југославије*, 40/1945.

Dušan M. BOJKOVIĆ

ALIENATION MOVABLE PROPERTY AND BUILDINGS IN THE POSSESSION OF THE VISOKI DEČANI MONASTERY DURING THE FIRST YEARS AFTER THE ESTABLISHMENT OF THE “PEOPLE’S AUTHORITIES” (1944–1948)

SUMMARY

The practice of alienation property in the possession of the Visoki Dečani monastery, carried out by Yugoslav military and civilian authorities in the period following the expulsion of German forces from the southern regions of Yugoslavia in the autumn of 1944, was implemented through two principal modalities. The first involved requisitioning, whereby receipts were issued for the seized property, on the basis of which the monastery administration was entitled to seek financial compensation. The second modality entailed the compulsory seizure of monastic assets without any form of compensation. Archival sources indicate that the confiscation of the monastery’s movable property and buildings was conducted in several waves throughout 1945 and continued thereafter, albeit on a considerably reduced scale. The items most frequently appropriated from the monastery were agricultural products, followed by furniture, as well as agricultural and artisanal tools. By the beginning of 1948, a limited portion of the movable property had been returned to the monastery; however, it was at that time in an unusable condition. In addition to the aforementioned measures, the authorities also confiscated monastic buildings, including those located within the monastery complex itself.

Keywords: Serbian Orthodox Church, Raška–Prizren Diocese, Visoki Dečani Monastery, requisition, seizure of property.